

GONOSZ DÉMONOK, AGYAK A TARTÁLYBAN ÉS ZOMBIK: SZKEPTICIZMUS ÉS A DUALIZMUS MELLETTI ELGONDOLHATÓSÁGI ÉRVEK*

AMBRUS GERGELY

A tanulmányban két olyan mai érvet fogok vizsgálni, amelyek Descartes dualizmus melletti elgondolhatósági érvéhez kapcsolódnak: Putnam „Agyak a tartályban”, illetve Chalmers zombi érvét. A zombi érv közvetlen analógiákat mutat Descartes elgondolhatósági érvével; Putnam elsődleges célpontja szintén Descartes, de nem az elme és a test dualizmusa mellett, hanem az ún. külvilág-szkepticizmussal kapcsolatos érvelés, Descartes ún. „szkeptikus hipotézise”. A két érvet azért tárgyalom együtt, mert mint majd látni fogjuk, Putnam megfontolásai a szkeptikus hipotézisről közvetlenül relevánsak a dualizmusra nézve is, másfelől mert felvethető, hogy Putnam érvelési stratégiája esetleg alkalmazható Chalmers zombi érve ellen is.

Putnam érvének egyik érdekessége, hogy Descartes ismeretelméleti és modális metafizikai megfontolásokra támaszkodó érvelését a szkeptikus hipotézis és ezzel együtt a dualizmus mellett *jelentéseméleti nézőpontból* bírálja és veti el.¹ A tanulmányban azt vizsgálom, hogy a putnami gondolatmenettel részben analóg módon, nem lehet-e *jelentéseméleti megfontolásokra* alapozva elvetni Chalmers zombi érvét a dualizmus mellett.

Descartes Gonosz Démon érve

Közismert, hogy Descartes ismeretelméleti programja a tudás biztos alapjának felkutatása volt, módszere pedig a módszeres kétely elve: kételkedj minden hitedben, amiben lehet. A módszeres kétely alkalmazása során különféle gondolatkísérletekhez is folyamodott, amelyekkel azt vizsgálta, hogy egy bizonyos tárgyterületre, így például az elménken kívüli fizikai világra vagy a matematikai tételekre vonatkozó hiteink vagy éppen erkölcsi meggyőződéseink értelmesen kétségbevonhatók-e. A kétségbevonható tartalmú hiteinkkel kapcsolatban pedig az ítélet felfüggesztését javasolta mindaddig, amíg minden kétséget kizáróan bizonyítani nem tudjuk igazságukat (vagy hamisságukat).

Az elménken kívüli fizikai világra vonatkozó alapvető hétköznapi meggyőződésünk, hogy léteznek elménktől független, többé-kevésbé állandó fizikai tárgyak, és ezeknek a tulajdonságai (szín, alak stb.) nem különböznek radikálisan azoktól, amelyeket észlelési

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

This work was carried out as part of the TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 project in the framework of the New Hungarian Development Plan. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

¹ Putnam érve megvilágítóan illusztrálja a 20. századi analitikus filozófia egyik alapvető vonását, nevezetesen, hogy a legkülönbözőbb fajta (ismeretelméleti, metafizikai, etikai, esztétikai) filozófiai kérdések értelmezésében lényegileg támaszkodik jelentéseméleti, a nyelvvel kapcsolatos belátásokra.

tapasztalataink alapján tulajdonítunk nekik. Descartes ezen héthöznap meggyőződéseink tarthatóságát többféle gondolatkísérlettel is tesztelte: az ún. álom-érv arra mutat rá, hogy álombeli történeteinket sokszor valóságosnak véljük, következésképpen nem lehetünk biztosak abban, hogy amikor úgy véljük, ébren vagyunk és a külvilágot észleljük, nem álmodunk. Egy másik, erősebb érv szerint elgondolható, hogy létezik egy Gonosz Démon, aki *minden* hitünkben megtéveszt bennünket, így a külvilágra vonatkozó hiteinkben is. Elgondolható, hogy valójában nincs is fizikai külvilág: amikor a külvilágot véljük észlelni, akkor valójában a Gonosz Démon generálja elménkben a megfelelő érzéki tapasztalatokat és észlelési hiteket. Elgondolható, hogy elsőszemélyű nézőpontból a Gonosz Démon keltette illúzió pontosan olyan, mintha valamilyen elménken kívüli fizikai tárgyat észlelnénk, például a Mont Blanc jeges csúcsát a hajnali Nap fényében.²

Eszerint, még ha lennének is eszközeink arra, hogy megkülönböztessük álmainkat valószínűs észleléseinktől, pusztán az álmok és az észlelések tartalmi közötti különbségekre hivatkozva (például arra, hogy álombeli képzeink nem konzisztensek egymással oly módon, mint a valószínűs észlelések), a Gonosz Démonnal szemben nem lenne esélyünk a tudásra: pusztán tapasztalataink tartalmából nem tudnánk eldönteni, hogy a külvilágot észleljük-e, vagy a Démon manipulálja elménket.

A Gonosz Démon érv azonban nem csak a szkepticizmussal kapcsolatban fontos Descartesnál, hanem a dualizmus vonatkozásában is, Descartes ún. elgondolhatósági érve a dualizmus mellett szintén támaszkodik rá. Az érv lényege a következő: el tudom gondolni, hogy az egész elmém kivüli fizikai világ, beleértve a saját testemet is, nem létezik. Azt azonban nem, hogy én, azaz az én elmém, egy partikuláris gondolkodó dolog ne létezzon, amikor gondolkodom. Ha pedig elgondolhatatlan, hogy amikor gondolkodom, az elmém ne létezzon, míg az nem, hogy a testem, beleértve az agyamat, ugyanekkor ne létezzon, akkor az elmém nem lehet azonos az agyammal. Eszerint Descartes elgondolhatósági érvének és a szkeptikus hipotézisnek, annak, hogy nincs fizikai külvilág, közös premisszája, hogy a Gonosz Démon gondolatkísérletbeli helyzet elgondolható.

Az „Agyak a tartályban” érv

Putnam a Gonosz Démon érvet modernizálta az „Agyak a tartályban” néven elhíresült gondolatkísérletében. Eszerint tételezzük fel, hogy a világegyetemben nincs semmi, csak egy megfelelő táplálással életben tartott agy (egy tápoldattal teli tartályban), valamint egy szuperkomputer, ami rá van kötve az agy megfelelő idegvégződéseire, és úgy van programozva, hogy az agyban olyan érzéki tapasztalatokat generáljon, amelyek minőségileg megkülönböztethetetlenek egy valószínűs ember valószínűs észlelési tapasztalataitól: a tartálybeli agynak például éppen olyan élményei vannak, mint egy hegymászonak a Mont Blanc hajnali hómezőiről.³

² A Gonosz Démon érvet Descartes egyébként nem elsősorban a külvilág-szkepticizmus ellen fogalmazta meg, hanem a matematikai tudásunk kétségbevonhatóságának alátámasztására, de a fizikai világra vonatkozó tudásunkkal kapcsolatban is alkalmazható, ráadásul az álom-érvre adott válaszok nem hatékonyak ellene.

³ Az érvnek egy másik változata szerint több komputerre kötött agy is létezik; ez a különbség azonban nem érdekes a mi témánk szempontjából.

Putnam azonban, szemben Descartes-tal, azt állítja, az „Agyak a tartályban” gondolatki-sérlet nem képes igazolni a szkeptikus hipotézist, tehát annak a lehetőségét, hogy a világban, meggyőződésünk ellenére, nincsen más, csak egy tartálybeli agy (plusz a komputer).

Putnam tézise a következő: az a kijelentés, hogy „Egy agy vagyok egy tartályban” vagy ennek valamely a szkeptikus hipotézist kifejező következménye, vagy értelmetlen vagy hamis. A szkeptikus hipotézist tehát vagy nem lehet értelmesen megfogalmazni és így elgondolni, vagy meg lehet, de ekkor a hipotézis hamis. Putnam tézise nyilvánvalóan hatással van Descartes elgondolhatósági érvére is: ha az a feltevés, hogy csak az elmém létezik, a testem nem, vagy értelmetlen vagy hamis, akkor az elgondolhatósági érv, aminek ez az egyik premisszája, nem helytálló, nem igazolja a dualizmust.

A szkeptikus hipotézis elleni érv két részből áll. Putnam először a kauzális referencia-elmélet mellett érvel, majd a kauzális referencia-elméletre támaszkodva azt állítja, a szkeptikus hipotézist kifejező mondat, nevezetesen hogy „Egy agy vagyok egy tartályban”, vagy értelmetlen vagy hamis. Ilyenformán a szkeptikus hipotézis nem *lehet* igaz. (Descartes sem azt állította, hogy a szkeptikus hipotézis igaz, hanem azt, hogy *lehet* igaz. Nincs épelméjű ember (még filozófus sem), aki azt *hinné*, hogy a szkeptikus hipotézis igaz, azaz egyedül ő létezik. Az azonban egy másik kérdés, hogy *lehet-e* egyáltalán igaz a szkeptikus hipotézis, aminek fontos következményei vannak arra nézve, hogy mit *tudunk*).

A referálás oksági elmélete melletti érv elemei a következők. Putnam sorra veszi azokat javaslatokat, amelyek a képek vagy a szavak referálóképességének a kritériumaként felmerülnek. Az egyik kézenfekvő javaslat a reprezentáció és a reprezentált *hasonlósága*. Ez azonban nem elégséges feltétel: tegyük fel ugyanis, hogy egy hangya nyomai a homokban egy olyan képet rajzolnak ki, ami nagyon hasonlít Churchillre. Nyilvánvalóan nem mondanánk, hogy a hangya nyomai Churchill-t *ábrázolják*. És a feltétel nem is szükséges: a C-h-u-r-c-h-i-l-l betűsor reprezentálja Churchillt, noha nem hasonlít rá.

Egy másik javaslat, hogy a (legfőbb) szükséges feltétel a *szándék*: egy betűsor vagy egy kép akkor reprezentál valamit, ha reprezentációs *szándékkal* hozom létre, vagy használom. Azonban, állítja Putnam, ahhoz, hogy azt akarhassam, hogy bármi reprezentáljon egy tárgyat (egy betűsor vagy egy kép vagy akár egy *mentális kép* vagy egy *némán megformált szó* az az elmémben), már *előzetesen* képesnek kell lennem arra, hogy az illető tárgyra gondoljak. (Egy nagy hagyományú elképzelés szerint éppen ez a képesség az, ami az elmét megkülönbözteti a fizikai entitásoktól, tehát az, hogy a gondolatok inherensen vonatkoznak valamire, míg a fizikai entitások nem).⁴ A mentális reprezentációknak, mentális képeknek vagy mentális nyelvi reprezentációknak azonban éppen úgy nincsen szükségszerű kapcsolatuk azzal, amit reprezentálnak, mint a fizikai képeknek a fizikai betűsorozatokkal.

Putnam érve emellett a következő. Tegyük fel, hogy emberek élnek valahol egy olyan bolygón, ahol nincsen fa. A bolygó fölött elszáll egy földi űrhajó és a bolygóra ejti egy fa képét. A helyieknek fogalmuk sincs, mit is ábrázol a kép, mindazonáltal a kép megnézésének eredményeképpen éppolyan tudati reprezentációjuk, mentális képük lehet, mint bármely földi embernek. Az ő mentális képük azonban, szemben a földiekével, nem egy fa reprezentációja. A szavakkal ugyanez a helyzet. Ha majmok egymillió éven át ütögetik egy számítógép klaviatúráját és ebből egyszer a következő betűsor jön ki: „Míg a birnami erdő Dunsinatra nem hág: nem érint félelem”; akkor ez a betűsor nem utal semmire. Akkor is ez

⁴ BRENTANO 1874

lenne a helyzet, ha valaki bemagolná ezeket a szavakat anélkül, hogy megértené őket, és magában elmondaná: tehát a tudatában elgondolva sem lenne értelmük. Ezen érvek további finomításával Putnam igazoltnak tekinti, hogy az elgondolt szavak és tudati képek nem belső lényegüknél fogva reprezentálják azt, amire vonatkoznak.

Putnam pozitív nézete a mentális reprezentációról egyfajta oksági elmélet. Eszerint mentális képeink, illetve szavaink (egy része legalábbis) azáltal tesz szert reprezentációs tartalomra, azáltal referál egy bizonyos tárgyra a világban, hogy az illető tárggyal megfelelő oksági kapcsolatban áll. Az elmélet részletei számunkra most nem érdekesek, egy dolog a fontos: annak, hogy egy szó vagy egy mentális reprezentáció egy bizonyos tárgyra, például egy fára utaljon, szükséges feltétele, hogy a fa és mentális reprezentáció között létezen valamilyen oksági kapcsolat (például a fa mentális képének létrejöttét egy fa észlelése okozza).⁵

A fentiekre támaszkodva Putnam a következőképpen fogalmazza meg érvét a szkeptikus hipotézissel szemben.⁶ A szkeptikus hipotézis Putnam gondolatkísérletének megfelelően kifejezhető azzal a kijelentéssel, hogy „Egy agy vagyok egy tartályban”. Azaz valójában minden, amit az elmémen kívüli világra vonatkozó észlelésnek vélek, például hogy pálmafákat látok egy karibi tengerparton vagy a Mont Blanc havát a hajnali napsütésben, valójában pusztán komputer-szimuláció, az agyam stimulálásával létrehozott illúzió. Azonban, állítja Putnam, a szkeptikus hipotézis vagy értelmetlen vagy hamis.

Ugyanis: ha valóban agy vagyok egy tartályban és az agyon, a tartályon és a komputeren kívül nincs semmi a világon, akkor nem lehet értelemmel bírón megfogalmazni olyan mondatokat, amelyekben valamilyen az elmémen, azaz a tartálybeli agy plusz komputer komplexumon kívüli tárgyakra utaló szavak szerepelnek, mivel ahhoz, hogy ezek a szavak jelentéssel bírjanak, megfelelő oksági viszonyban kell állniuk azokkal a tárgyakkal, amelyekre utalnak. Ilyen tárgyak azonban a szkeptikus hipotézis szerint nincsenek, és így per-se oksági viszonyba sem lehet lépni velük. Tehát, amikor *egy tartálybeli agy azt mondja*: „Nincsenek fák” és „Nincs Mont Blanc, és nincs hó és nincs napsütés” (hiszen én valójában egy tartálybeli agy vagyok), akkor *értelmetlen szósorokat* mond ki. Hiszen ahhoz, hogy a „fa”, a „Mont Blanc” stb. szavak jelentéssel bírjanak, léteznie kell fáknak és a Mont Blancnak, és e szavaknak megfelelő oksági kapcsolatban kell állniuk velük.

Ha viszont egy normális, a mi világunkban élő ember állítja, hogy „Egy tartálybeli agy vagyok” vagy olyan mondatokat, amelyek ennek következményei, például, hogy „Nincsenek fák”, „Nincs Mont Blanc” stb., akkor ezek az állítások értelmesek, de hamisak.

Tehát a szkeptikus hipotézis, azaz hogy nincs elmén/agyon kívüli világ, nem lehet igaz. Vagy nem fogalmazható meg értelmes állításként, vagy megfogalmazható, de akkor hamis.

⁵ Ilyenfajta oksági elméletet dolgozott ki részletesen például FODOR 1990

⁶ Ez egy rövid impresszionisztikus rekonstrukció, a szálakat nem varrom el. Putnam érvének és különböző értelmezési lehetőségeinek nagy irodalma van, amit itt nem célok tárgyalni. Lásd pl. BRUECKNER 2011 irodalomjegyzékét, vagy magyarul ALTRICHTER 1997, FORRAI 1994, JAKAB 1997, KERTÉSZ 2004

Alkalmazás a zombi érvre

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy vajon nem lehet-e a putnamihez hasonló érvelési stratégiával élni Chalmers zombi érve ellen.⁷ A zombi érv is fontos rokonságokat mutat Descartes elgondolhatósági érvével. Az érv nagyléptékű szerkezete a következő.

- (1) Zombik elgondolhatók.
- (2) Zombik lehetségesek.
- (3) Ha zombik lehetségesek, akkor a fizikalizmus hamis.

Tehát

A fizikalizmus hamis.

A gondolatmenet megértéséhez szükség van néhány fogalom tisztázására. Egy zombi egy ember olyan fizikai hasonmása, akinek nincsenek tudatélményei (nincs ún. fenomenális tudata): számára „belül minden sötét”. A fizikalizmus avagy materializmus (a mi kontextusunkban ezek a fogalmak szinonímák) szerint a világ mikrofizikai tényei metafizikailag szükségszerűsítik minden tényt, beleértve a tudateseményekkel kapcsolatos fenomenális tényeket is, például, hogy milyen érzés a szédülés, a szabadesés vagy az orgazmus, vagy hogy milyen hangélmény Bach d-moll toccata és fűgájának első taktusa. Metaforikusan fogalmazva: Istennek elég volt megteremtenie a mikrofizikai tényeket, ezzel már minden más tény is adott. A tudattal kapcsolatos dualizmus szerint a világ mikrofizikai tényei nem szükségszerűsítik metafizikailag a tudateseményekkel kapcsolatos fenomenális tényeket: Istennek a mikrofizikai tényeken túl a tudatos élményekkel kapcsolatos tényeket is meg kellett teremtenie; a mikrofizikai tények csak pszichofizikai törvényekkel együtt szükségszerűsítik a fenomenális tényeket. A modális racionalizmus szerint a lehetséges világok tere azonos az elgondolható világok terével. Ez azt jelenti: ami elgondolható, lehetséges is. A modális empirizmus szerint viszont a lehetséges világok tere szűkösebb, mint az elgondolható világoké: nem minden lehetséges, ami elgondolható. Az elgondolhatóság itt alkalmazott fogalma szerint a dolgok egy bizonyos állása elgondolható, ha van olyan forgatókönyv, ami a dolgok állását példázza, és amelyben egy ideálisan racionális lény sem talál ellentmondást. (Például a dualizmus elgondolható, ha a zombi fogalma, ami azt involválja, hogy a világ fizikai állapota nem határozza meg metafizikailag a tudateseményeket, ellentmondásmentesnek bizonyul).

A párhuzam Descartes elgondolhatósági érvével a következő. Descartes abból kiindulva érvelt az elme (tudat) és a test különbözősége mellett, hogy el tudja gondolni, nem létezik a fizikai világ, beleértve saját testét, míg azt, hogy az elméje nem létezik, nem. Chalmers viszont abból kiindulva érvel a test és a tudat (metafizikai) függetlensége mellett, hogy el lehet gondolni azt, hogy léteznek zombik, azaz olyan lények, aki testüket tekintve tökéletesen ugyanolyanak, mint a normális emberek (normális emberek pontos fizikai replikái), azonban nem rendelkeznek fenomenális tudattal. Úgy is fogalmazhatunk: míg Descartes a külvilággal kapcsolatos szkeptikus hipotézis, addig Chalmers a belső világgal kapcsolatos szkeptikus hipotézis lehetősége mellett érvelt: Descartes azt állította, lehetséges, hogy tudatállapotom ugyanolyan akkor is, ha nincs külvilág, a zombi érv pedig azt, lehetséges, hogy a fizikai világ ugyanolyan akkor is, ha nincs tudat.

⁷ A zombi érvnek is igen nagy irodalma van, amelyre itt nem tudok kitérni. Magyarul lásd pl. AMBRUS 2001, SIMONYI 2005

Egy további párhuzam, hogy mind Descartes, mind Chalmers modális racionalista, tehát úgy vélik: ami elgondolható, az lehetséges is. Chalmers a zombik lehetőségéből következtet arra, hogy az agyállapotaink (pontosabban a fizikai világ) nem határozzák meg metafizikai szükségszerűséggel tudatállapotainkat. Hiszen a kapcsolat *nem* lehet metafizikailag *szükszerű*, ha egyszer *lehetséges*, hogy ne álljon fenn. Descartes az elme testtől független létezésének a lehetőségéből kiindulva érvel amellett, hogy az elme és a test (vagy az agy) nem lehet azonos.

Az „Agyak a tartályban” érv és a zombi érv között is felállíthatók kapcsolatok. Putnam tézise az volt, hogy nem állítható igaz módon a szkeptikus hipotézis. És mi a helyzet a belső világgal kapcsolatos szkeptikus hipotézis lehetőségével? Vizsgáljuk meg a következő kérdést: állítható-e igaz módon, hogy „Ez egy zombi világ”? Tézisem az, hogy nem. Az „Ez egy zombi-világ” állítás ugyanis vagy értelmetlen vagy hamis.

Egy zombi világot olyan lehetséges világgként értelmezzünk, amely fizikai szempontból a mi világunk tökéletes hasonmása (fizikai állapotainak összessége ugyanaz, mint a mi világunknak), de az embereket zombi-ikreik helyettesítik (akiknek nincs fenomenális tudatuk, nincsenek észlelési élményeik, testi érzeteik, mentális képeik stb.). Értelmezzük az ún. direkt fenomenális fogalmakat oly módon, hogy ezek közvetlenül a fenomenális élményekre vagy azok érzéki minőségeire utaló fogalmak: például a „piros” direkt fenomenális fogalma a piros színminőségre utal, a „fenomenális tapasztalat” direkt fenomenális fogalma pedig magára az általános értelemben vett fenomenális tapasztalatra. Ekkor igaz, hogy a zombik nem rendelkeznek direkt fenomenális fogalmakkal, hiszen nincsenek fenomenális élményeik, nem tapasztalnak érzéki minőségeket. Így az az állítás, hogy „Zombi vagyok” vagy hogy „Ez egy zombi világ”, vagy értelmetlen vagy hamis. A mondat „egy zombi szájából” értelmetlen, hiszen a „fenomenális tapasztalat” kifejezésnek egy zombi világban nincs referenciája, így a fentiekkel hozzáfetőleg ekivalens mondatok, ti. hogy „Olyan lény vagyok, akinek nincsenek fenomenális tapasztalatai” vagy „Ez egy olyan világ, amelyben nincsenek fenomenális tapasztalatok”, egy zombi által kimondva jelentéskéltűliek. Másfelől ugyanezekkel a mondatokkal egy nem zombi világban értelmes kijelentéseket tehetünk (a „fenomenális tapasztalat” kifejezésnek a nem zombi világban van referenciája); ámde ezek hamisak.

Vajon ezzel megcáfoltuk a zombi érvet? Nem. Az érv premisszája ugyanis az, hogy lehetségesek zombik, azaz hogy „Létezik zombi világ”, a lehetséges világok között van zombi világ; nem pedig az, hogy „Ez egy zombi világ”. A „Létezik zombi világ” viszont állítható értelmesen, a mi – nem zombi – világunkban, hiszen a mi világunkban a „fenomenális tapasztalat” kifejezésnek van referenciája.

Felmerül azonban a következő kérdés: tudható-e, hogy létezik zombi világ? Nézzük a következő gondolatmenetet.

- (1) Egy zombi világban nem tudható, hogy az illető világ zombi világ.
 - (2) Egy nem zombi világban tudható, hogy az illető világ nem zombi világ.
 - (3) Így nem tudható, hogy egy zombi világ zombi világ.
- Ezért úgy tűnik
- (4) Ha létezik is zombi világ, ez nem tudható.

Így

(5) Nem tudható, hogy lehetségesek-e zombik.

Következésképpen

Nem tudható, hogy a dualizmus igaz-e.

Ez az érvelés azonban félrevezető. A zombi érv ugyanis csak azt kívánja meg, hogy a „Létezik zombi világ” állítás tudható legyen, azt nem, hogy azt is tudjuk egy partikuláris zombi világról, hogy az zombi világ. Gondoljuk meg, ennek így is kell lennie a zombi gondolatkísérlet szerint. A zombi fogalma ugyanis azt implikálja, hogy sem „kívülről”, harmadik személyű nézőpontból nem lehet tudni, hogy egy humanoid lény zombi-e vagy sem (ti. egy zombi viselkedésileg megkülönböztethetetlen ember-ikrétől), sem „belülről”, első személyű nézőpontból: egy zombi nem tudhatja magáról, hogy zombi. Abból tehát, hogy egy partikuláris zombi világról nem tudható, hogy az zombi világ, nem következik, hogy ne tudhatnánk azt, hogy – az összes lehetséges világok között – van zombi világ.

Konklúziók

Vizsgálódásunk eredménye kettős. Egyfelől azt kaptuk, hogy a zombi érvet, Chalmers elgondolhatósági érvét a dualizmus mellett, nem lehet oly módon cáfolni, ahogy az „Agyak a tartályban” érvre támaszkodva Descartes elgondolhatósági érvét. Másfelől viszont megtudtunk valami újat is a zombi érvvel kapcsolatban. Nevezetesen: egyedül akkor *tudható*, hogy létezik zombi világ, ha a modális racionalizmus igaz.

Ez önmagában nem cáfolja a zombi érvet (Chalmers egyébként is modális racionalista). Azt azonban megmutatja, hogy a modális racionalizmus feltevésén több teher van, mint ami elsőre, az érv eredeti, Chalmers-féle megfogalmazásából látszik. Tudniillik a modális racionalizmus elfogadására Chalmers szerint azért van szükség, hogy a „Létezik zombi világ” *igazságát* garantálja, tehát azt, hogy a zombi világ lehetséges, nem csak elgondolható. Szerintem azonban azért is szükség van a modális racionalizmus elfogadására, mert enélkül nem tudhatjuk, van-e zombi világ (a lehetséges világok között). Ez fontos különbség, mert előfordulhat, hogy van zombi világ, a modális racionalizmus azonban hamis. Ez esetben úgy tűnik, nincsenek eszközeink arra, hogy megtudjuk, van-e zombi világ, azaz hogy lehetségesek zombik, azaz hogy a materializmus hamis.

A chalmers-i koncepció szerint a modális racionalizmus igaz, és garantálja mind azt, hogy (1) van zombi világ, mind azt, hogy (2) tudjuk, hogy van zombi világ. Az igazolás: el tudunk gondolni egy zombi világot, tudjuk is, hogy el tudjuk gondolni, az elgondolható világok pedig lehetségesek a modális racionalizmus szerint. Így a zombi világ lehetséges, és tudjuk is, hogy lehetséges. Azonban a modális empirizmus nem zárja ki, hogy létezik zombi világ. Csak éppen nem biztosítja, hogy tudjuk is ezt. Így ha modális empiristák vagyunk, akkor nincs eszközünk annak megismerésére, hogy van-e zombi világ, és így úgy tűnik, arra sem, hogy megtudjuk, sikeres-e a zombi érv a dualizmus mellett. A modális racionalizmus tehát nem szükséges feltétele a zombik lehetőségének (ez összeférne a modális empirizmussal is), annak viszont igen, hogy *tudjuk*, zombik lehetségesek, és így hogy Chalmers dualizmus melletti érve helytálló-e.

BIBLIOGRÁFIA

- ALTRICHTER 1997
ALTRICHTER Ferenc: Karteziánus szkepticizmus és szemantikai externalizmus. *Magyar Filozófiai Szemle* 41/3–4. 1997, 705–721.
- AMBRUS 2001
AMBRUS Gergely: A tudatosság egy antimaterialista értelmezése: az elgondolhatósági érv. *Magyar Filozófiai Szemle* 45/1–2. 2001, 141–58.
- BRENTANO 1874
BRENTANO, Franz: *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Leipzig, Duncker–Humblot, 1874
- BRUECKNER 2011
BRUECKNER, Tony: Brains in a Vat. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2011 Edition)*. Ed. ZALTA, Edward N. <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/brain-vat/>.
- CHALMERS 1996
CHALMERS, David: *The Conscious Mind*. New York, Oxford University Press, 1996
- CHALMERS 2002
CHALMERS, David: Does Conceivability Entail Possibility? In: *Conceivability and Possibility*. Eds. Tamar SZABO-GENDLER – John HAWTHORNE. New York, Oxford University Press, 2002, 145–200.
- CHALMERS 2003
CHALMERS, David: The Content and Epistemology of Phenomenal Belief. In: *Consciousness: New Philosophical Perspectives*. Eds. Quentin SMITH – Aleksander JOKIC. New York, Oxford University Press, 2003, 220–272.
- DESCARTES 1994
DESCARTES, René: *Elmélkedések az első filozófiáról*. Budapest, Atlantisz, 1994
- FODOR 1990
FODOR, Jerry: *A Theory of Content and Other Essays*. Cambridge, MA, MIT Press, 1990
- FORRAI 1994
FORRAI, Gábor: Hilary Putnam belső realizmusa. In: *A filozófiai realizmus védhetősége*. Budapest, ELTE BTK Tudományfilozófiai Munkabizottság Füzetei, 1994
- JAKAB 1997
JAKAB Zoltán: Más mozi – más film. Putnam referenciaelve és az álomargumentum. *Magyar Filozófiai Szemle* 41/3–4. 1997, 722–733.
- KERTÉSZ 2004
KERTÉSZ Gergely: Az agyak a tartályban hipotézis és a belső realizmus. *Magyar Filozófiai Szemle* 48/4. 2004, 409–443.
- PUTNAM 1981
PUTNAM, Hilary: *Reason, Truth and History*. Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- PUTNAM 2001
PUTNAM, Hilary: Agyak a tartályban. *Magyar Filozófiai Szemle* 45/1–2. 2001, 1–22.
- SIMONYI 2005
SIMONYI András: Elgondolhatóságon alapuló dualista érvek. *Kellék* 27–28. 2005, 103–113.